

Особливості правової культури країн Близького Сходу

Нахла Юсеф,

кандидат технічних наук,
заступник директора Українсько-арабського інституту
міжнародних відносин та лінгвістики ім. Аверроеса
при Міжрегіональній академії управління персоналом

Правова культура політичних систем ґрунтується на певних моделях (зразках), які формують порядок правового регулювання суперечок між членами суспільства і впливають на його результати, на винесення вердикту. Певна правова культура чинить значний вплив і на політику, пропонуючи своєрідну схему, якою керуються політичні діячі при виробленні своїх планів, ухваленні рішень, при реагуванні на внутрішні і зовнішні виклики. Правова культура забезпечує дію стійких принципів регулювання, які спрямовують політичну діяльність у світі, що динамічно змінюється.

Мусульманське право - складне соціальне явище, яке глибоко вплинуло (і впливає) на розвиток держави і права цілої низки країн Сходу. Іслам, будучи однією з трьох світових релігій (разом з буддизмом і християнством), має своїх прихильників практично на всіх континентах. Мусульманське право та ісламська правова ідеологія, без сумніву, чинять потужний вплив на міжнародну політику. Підкреслюючи державний характер ісламу, мусульманське право завжди перебувало в серцевині його вчення і, як система норм, сприймалося ще і як універсальна політико-правова доктрина. У зв'язку з цим вивчення мусульманського права як самостійної правової системи становить не тільки історичний, загальнотеоретичний, але й практичний інтерес. Роль, яка нині відводиться мусульманському праву в правовому розвитку, політиці та ідеології країн Сходу, наочно підтверджує, що воно зберегло ще досить широкі можливості для активних дій в нових історичних обставинах.

Мусульманське право - одна із самостійних правових систем сучасності, яка є частиною світової правової культури. Воно виникло як частина шаріату. (Шаріат є сукупністю норм, обов'язкових для виконання).

Мусульманська правова система належить до сім'ї так званого

релігійно-традиційного права, властивого багатьом країнам Азії і Африки. Правові системи цих країн не мають такого ступеня єдності, як немусульманські правові системи. Проте у них багато спільного по суті і формі, всі вони ґрунтуються на концепціях, що відрізняються від тих, які панують в західних країнах. Звичайно, ці правові системи в якійсь мірі запозичують західні ідеї, але здебільш будуються на підходах, згідно з якими право розуміється зовсім інакше і не має виконувати ті ж функції, що і в західних країнах.

Вважається, що принципи, якими керуються незахідні країни, бувають двох видів:

1) визнається велика цінність права, але саме право розуміється інакше, ніж на Заході, має місце переплетення права і релігійних канонів;

2) відкидається сама ідея права – суспільні відносини мають регламентуватися іншим шляхом.

До першої групи належать країни мусульманського, індуїстського та іудейського права; до другої – країни Далекого Сходу, Африки, а також Мадагаскар [7].

Мусульманське право – це система норм, виражених в релігійній формі і заснованих на мусульманській релігії – ісламі. Іслам виходить з того, що чинне право дане Аллахом, який в певний момент історії відкрив його людям через свого пророка Мухаммеда. Воно охоплює всі сфери соціального життя, а не лише ті, що підлягають правовому регулюванню.

Мусульманське право як система юридичних норм утворилося не відразу. У початковий період розвитку ісламу і мусульманської общини юридичні та інші правила поведінки практично не розрізнялися.

Сфера дії мусульманського права як юридичного та ідеологічного чинників у наш час залишається вельми широкою, що визначається тісним його зв'язком з ісламом як релігійною системою, котра й досі має чи не головне значення для формування світогляду найширших верств населення в багатьох країнах. З-поміж всіх світових релігій іслам найтісніше пов'язаний з державою і правом [6].

Багато дослідників дотримуються думки, що поведінка мусульманина отримує, перш за все, релігійну оцінку, а головним засобом забезпечення норм мусульманського права є релігійна санкція за їх порушення. Покарання за порушення норм мусульманського права, навіть якщо воно виходить від держави, сприймається, зрештою, як „Божа кара”, оскільки найважливішим завданням мусульманської держави є „виконання волі Аллаха на землі”. Не збігаються погляди вчених і на співвідношення мусульманського права з такими поняттями, як „шаріат”, „фікх”, „муамалат”, які широко використовуються при його аналізі. Тим часом встановлення смислових меж цих понять має велике значення для осмислення мусульманського права як юридичного феномена, для вирішення проблеми його джерел, характерних особливостей, перспектив розвитку, а також для тлумачення сучасного законодавства (зокрема –

конституційного), яке закріплюють шаріат чи фікх як джерела права [1].

Шаріат від самого початку складався і розвивався як суто конфесійне право. Воно органічно злилося з теологією ісламу, воно пронизане його релігійно-етичними уявленнями. Згідно з ісламом, правові установлення розглядаються як частина єдиного божественного порядку і закону, яким керується світ. Особливо на перших порах шаріат в цілому і його доктринально-нормативна частина увібрали в себе не тільки правові установлення, але й релігійні догмати і мораль. Така єдність знайшла специфічне вираження в тому, що норми шаріату, з одного боку, регулювали суспільні відносини, а з іншого - визначали відносини мусульман з Аллахом (ібадат).

Для шаріату, особливо на перших стадіях його розвитку, характерна увага не до прав мусульманина, а до його обов'язків стосовно Аллаха. Норми, що містять такі обов'язки, досить широко представлені в шаріаті, і саме вони визначали все життя правовірного мусульманина. Не випадково особливістю норм шаріату є те, що вони застосовуються тільки до мусульман і у відносинах між мусульманами. Ранньому ісламу і шаріату були властиві установлення (норми), похідні ще від общинного ладу, які містять елементи колективізму, милосердя, турботи про калік та інших знедолених. Але в шаріаті віддзеркалилося й уявлення про безсилля людини перед Богом, про необхідність споглядальності і покірності [2].

Мусульманське право є зводом релігійних і правових норм, складених на основі Корану і Сунни; воно містить норми державного, спадкового, кримінального і шлюбно-сімейного права. Таким чином, шаріат - це правові установлення, невід'ємні від теології ісламу, тісно пов'язані з його релігійно-містичними уявленнями. Іслам розглядає правові установлення як частину єдиного божественного закону і порядку. А тому велінням і заборонам, що становлять норми шаріату, теж приписується божественне значення.

Засноване на Корані мусульманське право слід розглядати як систему, абсолютно незалежну від всіх інших правових систем, що не мають того ж джерела. Схожість з іншими системами, яка може спостерігатися в рішеннях стосовно того чи іншого питання, можна пояснити з мусульманської ортодоксальної точки зору тільки простим збігом. У жодному випадку не можна говорити про якісь запозичення мусульманським правом іноземних ідей і положень [3].

Установлення шаріату численні й суворі. Вони регламентують всі норми взаємин людини в сім'ї і суспільстві, регулюють цивільні правовідносини, порядок вирішення майнових суперечок тощо. За порушення норм шаріату передбачається дуже жорстка система покарань.

Мусульманське право, не будучи самостійною галуззю науки, виступає як одна із сторін релігії ісламу. Універсальний характер мусульманського права та його нормативні настанови підводять до висновку, що іслам - це

одночасно віра в державу, а мусульманське право виступає і як право, і як релігія. В ісламі панує концепція теократичного суспільства, в якому держава має значення лише як служитель релігії. Ісламу властива лише релігійна частина і теологія, мораль і правила культу, а юридичні норми якщо й збігаються з релігійними настановами, то все ж не відіграють самостійної ролі або мають другорядне значення [4].

Таким чином, мусульманське право – одна з правових систем сучасності, яка є частиною світової правової культури. Нині у світі немає жодної ісламської країни, правова система якої не зазнавала б впливу норм шаріату.

Система мусульманського права відрізняється від інших правових систем своєрідністю, неповторністю джерел, структури, термінів, конструкцій, розумінням норми. Якщо європейські юристи під нормою права розуміють настанови конкретного історичного законодавця, то ісламські правознавці під нею розуміють правило, адресоване мусульманській общині Аллахом. Це правило засноване не на логічних висновках, а на ірраціональних, релігійних догмах, на вірі. Тому його не можна змінити, скасувати, „виправити” – воно безперечне і абсолютне і має беззаперечно виконуватися.

Надсоціальна, догматична природа мусульманських правових норм припускає особливі способи їх адаптації до сучасних суспільних відносин. Мистецтво судді, правокористувача часто полягає в тому, щоб, не порушуючи прямо окремих вимог норми, добитися за допомогою різних юридичних прийомів, фікцій та інших засобів протилежного результату. Наука мусульманського права сформувалася й стабілізувалася в глибокому середньовіччі, що пояснює деякі його риси: архаїчний характер низки інститутів, його казуїстичність, брак систематизації.

За змістом норми мусульманського права теж істотно відрізняються від європейських. Вони зазвичай не надають права на здійснення окремих дій або забороняють таке право. У їх основі лежить обов'язок, вимога здійснити ті чи інші вчинки, що теж обумовлюється їх релігійною природою [5].

Таким чином, мусульманське право має дві характерні взаємообумовлені особливості – релігійне походження і тісний зв'язок юридичних установлень з мусульманським догматизмом. Опора на релігійні догмати і націленість на захист основ віри простежуються на рівні всіх галузей мусульманського права. Це реальний факт.

Підбиваючи підсумки, необхідно додати, що мусульманське право не може існувати без ісламу, як і іслам не може існувати без мусульманського права. І саме ця єдність примушує мільйони мусульман беззаперечно виконувати встановлені ним норми, які часом далеко не відповідають таким загальновідомим принципам, як гуманізм, моральність, співчуття. В ісламі панує концепція теократичного суспільства, в якому держава має значення лише як служитель релігії. Замість того, щоб просто проголосити моральні принципи або догми, з якими суспільство має погоджувати свої

правові системи, мусульманські юристи і теологи розробили, виходячи з божественних одкровенень, цілу систему дуже деталізованого права, права ідеального суспільства, яке встановиться одного чудового дня у всьому світі і буде повністю підпорядковуватися релігії ісламу.

Мусульманська правова форма нерозривно пов'язана з релігією, що має й досі величезний вплив на народні маси. Зі всіх сучасних світових релігій іслам, мабуть, найтісніше поєднаний з політикою, державою і правом. Єднальною ланкою тут і виступає мусульманське право. При цьому воно впливає на сучасний правовий розвиток країн Сходу, перш за все через правову ідеологію і правову психологію. Можна сказати, що сфера дії мусульманського права як ідеологічного чинника виявляється значно ширшою, ніж межі застосування його конкретних нормативних розпоряджень. Іншими словами, нормативістський підхід до мусульманського права, вивчення його як сукупності норм, що обумовлюють конкретні права і обов'язки людей, насправді недостатні для розуміння того місця, яке це право посідає в сучасних правових системах і у всій правовій надбудові країн Близького Сходу.

Не випадково деякі країни взяли курс на конкретизацію норм мусульманського права та їх закріплення в чинному законодавстві. Так, в Ірані, Пакистані, Лівії, Судані сфера його дії охоплює не тільки „особистий статус”, але й кримінальне право, і окремі види фінансово-економічних відносин, і навіть інститути державного права. Така практика розвитку правових систем низки країн останніми роками вносить певні корективи і в структуру чинного тут мусульманського права, окремі норми і інститути якого, раніше витіснені законодавством, що запозичило західні правові моделі, знову відроджуються і застосовуються на практиці.

Література:

1. **Лазарев В. В.** Общая теория государства и права: Учебник / Под редакцией В. В. Лазарева. – М.: Юрист, 1996. – С. 68.
2. **Протасов В. Н.** Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. – М.: Новый Юрист, 1999. – С. 112.
3. **Цмай В. В.** История церковных отношений // История государства и права, № 1, 2005. – С. 61.
4. **Малько А. В., Матузов Н. И.** Общая теория государства и права: Учебник. – М.: Изд-во „Юрист”, 2002. – С. 195.
5. **Хропанюк В. Н.** Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных заведений. – М.: Изд-во Юрист, 1997. – С. 63.
6. **Венгеров А. Б.** Теория государства и права / Учебник для юр. вузов. – М.: Новый Юрист, 2000. – 528 с.
7. **Алексеев С. С.** Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов – М.: Изд-во БЕК, 2001. – 456 с.